

Dicționar istoric

MONETA ÎN EVUL MEDIU ROMÂNESC (partea II-a)

Ducat. Termen de origine italiană, indicînd o monetă de aur sau de argint. Figurează printre cele dintîi monete medievale (ducatul Apuliei a fost bătut la 1240) și a circulat pe întreg cuprinsul Europei și în Levant. Majoritatea statelor feudale (Ravenna, Sicilia, Veneția, Parma, Raguza, Toscana, Germania, Austria, Bavaria, Brunswick, Olanda, Polonia, Rusia, Ungaria, Turcia, Țara Românească și Transilvania) au emis ducați cu titlu, greutate și valoare apropiate (titlul mediu 980‰ și greutatea medie 3,450 g. pentru ducații de aur). În Țara Românească, Vladislav (Vlaicu) I Basarab (1364—c. 1377) a emis în 1365 trei specii de monete, între care și un ducat de argint (1,05 g), echivalent groșilor sîrbești și bulgărești; în principatul autonom al Transilvaniei, a fost bătut, de asemenea, în monetăriile de la Cluj, Sibiu (1538—1540) și Baia Mare (1556—1571), un ducat de aur, imitație a celui unguresc, cu valoarea de 2 florini, în piese de 1/4, 1, 2 și 10 ducați. Pe lângă vechiul ducat muntean, bătut de Vlaicu Vodă și urmașii lui în monetăria (haraghia) proprie, au mai circulat pe piața românească ducatonul, un ducat de argint emis în Țările de Jos (titlul 879‰; greutatea 33,300 g), și, probabil, ducați echivalenți de origine toscană și venețiană. Datorită frecvenței sale pe întreaga arie a lumii medievale, ducatul de aur s-a impus ca monetă internațională, termenul denumind orice piesă de aur, (galben, zlot). După documentele externe, ducații străini apar de timpuriu — sec. XIV — pe piața românească și se mențin, atît ca monetă de calcul, cît și ca monetă reală, pînă la introducerea sistemului monetar național (14/25 aprilie 1867). Între speciile cu o circulație mai frecventă în țările române, menționăm *ducații ungurești* (doc. din anii 1421, 1591, 1598, 1600); *ducații venețieni* (țechini, zloți tătărești, galbeni venetici, (doc. din 1709), *ducații turcești* (doc. din 1775, 1793), *ducații olandezi* (doc. din 1808), *ducații bavarezi* (doc. din 1709, 1814). Sub numele generic de ducați, au mai circulat: *ducații împărătești*, de Cremenitz (crimenți), *rusești*, *olani*, *portughezi* etc. Valoarea diferitelor specii de ducați era determinată, pe de o parte, de titlu și greutate, pe de alta, de legea cererii și a ofertei. Redăm cîteva din echivalențele valutelor mai uzitate: în Transilvania, ducatul valora 5 guldeni renani sau 6 guldeni ungurești; în 1704, iar în 1709 s-a fixat la 4 florini renani și 30 creițari, sau 5 florini ungurești și 60 dinari; tot în Transilvania, cursul ducatonului bavarez era de 3 florini renani sau 3 florini ungurești și 60 dinari, iar cursul ducatonului turcesc nou, de 4 florini renani și 10 creițari, sau 5 florini ungurești. Cam în aceeași vreme, ducatul cota în Țara Românească 350 bani românești, adică 5,25 flori, făcînd primă față de Transilvania cu 10 bani (1711). Speculațiile asupra valutelor de aur, agiotajul, cu deosebire spre sfîrșitul sec. XVIII și în prima jumătate a sec. XIX, au determinat intervenția repetată a domnilor

români și a Porții pentru corelarea oficială a cursului. Astfel, în 1809, cursul oficial al ducatului în Moldova a fost fixat la 12 piaștri, în timp ce cursul comercial marca 14 1/2 piaștri (1819); în 1810, rușii, ca putere de ocupație, au ridicat cursul ducatului în Țara Românească de la 10 la 12 piaștri, iar în 1814 Poarta impune noi cursuri ducatului: celui venețian 13 piaștri, celui olandez 12 piaștri și 20 parale, celui imperial 12 piaștri și 10 parale. O ultimă încercare de a se institui un sistem oficial s-a făcut prin Regulamentul organic, care a adoptat bimetalismul, decretînd etalon aur ducatul olandez (greutate brută = 3,49 g, titlu = 900‰, valoare = 31 lei și 20 parale), iar etalon de argint, sfanțicul.

Ducatul a circulat ca monetă reală, servind în tranzacțiile comerciale, interne și mai ales internaționale. Tributul și numeroasele daruri către dregătorii Porții se plăteau în ducați (1551, 1567, 1598, 1775). Ca monetă de aur cu largă circulație, ducatul a reprezentat una din cele 2—3 coordonate valutare ale sistemului monetar comercial din țările noastre în sec. XIV și XV (Țara Românească); sub alte denumiri (zloți, galbeni), în sec. XVI și XVII; apoi, în sec. XIX, sub forma ducatului austro-olandez.

Istoria ducatului în țările române poartă pecetea instabilității anarhice a pieții valutare și ilustrează incapacitatea orînduirii feudale de a instaura legea publică într-un sector de importanță vitală.

V. galbeni, zlot.

Ducă. Monetă de origine poloneză, reprezentînd 1/2 dintr-o poltură (v. termenul). În țările române, a circulat prin secolele XVII și XVIII cu valoarea de 13 bani (doc. din 23 martie 1645) și a servit ca monetă divizionară. Această ducă era bătută din argint sau aramă.

Transilvania a cunoscut o ducă a cărei valoare a oscilat între 9—10 dinari, de unde și denumirea suplimentară de *novenarius*. În 1625, dieta din Alba Iulia a fixat cursul ducței la 10 dinari, confirmîndu-i caracterul de monetă dominantă pe piața internă, ca urmare a frecvenței sale în tranzacțiile mărunte.

V. dinar ; polturac — Bibl. : sub Moneta (I).

Fenig (lat. *deni*, cîte zece). Termenul indică o monetă divizionară de argint sau de aramă foarte răspîdită în țările germanice, cu greutatea, titlul și valoarea variate, după timp și țara de origine. A circulat ca moneda reală și a servit, de asemenea, ca unitate de calcul. Sub numele de fenig unguresc, a circulat în Transilvania o specie monetară valorînd, într-o vreme (1704), 1/2 creițar, adică circa două parale.

V. creițar ; dinar.

Fertun, ferton (lat. *ferto*, onis; germ. *fierting* sau *Vierting*, sfert). Monetă de argint, avînd greutatea unui sfert de marcă sau grivnă polonă și valoarea unui florin sau 14 groși sau 84 dinari (1374). A cunoscut o largă circulație în țările apusene, mai ales ca monetă de calcul ideală. În țările române, fertunul a servit la plata taxelor vamale; documentele îl menționează în diversele privilegii vamale acordate de domnii români neguțătorilor transilvăneni. Într-un act de privilegii vamale dat de Mircea cel Bătrîn (1413), fertunul apare egal cu 24 ducați munteni. Dispare din circulație în sec. XVI.

V. ducat.

Firfic, firfircă (probabil germ. *vier Phennig* (e), patru fenigi; transpus în polonezul *firka*, monetă veche de 4 groși polonezi). Firfircul a indicat o monetă

austriacă de argint în valoare de 3 creițari (Dreikreuzerstück). În Muntenia și Moldova a pătruns sub forma și numele polonez (firka); în Transilvania, vine direct din Austria. A circulat pe piața internă în prima jumătate a secolului XIX pînă la introducerea sistemului monetar național (14/26 aprilie 1867).

V. creițar; gros.

Florin, florinț, forinț (it. *fiorino*, florentin). Inițial, monetă de aur emisă de Florența în 1252; apoi, a fost imitat de majoritatea statelor europene. Mai târziu, s-au bătut și florini de argint: astfel, pe piața Transilvaniei, circulă în secolul XVIII un florin imperial de 50 creițari sau 100 dinari și un florin renan de 60 creițari sau 120 dinari, iar în Țara Românească și Moldova este semnalat, în același timp, un florin depreciat de argint, de proveniență străină. Florinul de aur a circulat pe o arie întinsă, urmînd comerțul cetăților italiene, și a sfîrșit prin a deveni sinonim cu „monetă de aur“. O serie de monete bătute în diferite state au purtat numele generic de florin: florini olandezi, florini nemțești, florini tătărești, florini ungurești. Greutatea metalică legală a florinului a variat după locul de emisiune, ceea ce se reflectă și în cursul lui pe piața comercială. Un al doilea factor care contribuia la diferențierea cursului, era jocul cererii și al ofertei. Indicăm cîteva echivalențe înregistrate pe piața românească: în 1645, florinul era evaluat (Țara Românească și Transilvania) la 130 parale; în 1775, florinul olandez avea o echivalență de 104 1/2 aspri; în 1797, un florin nemțesc se schimba contra 1,20 florini ungurești, iar în 1810, florinul era cotate la 13 ruble. Transilvania a avut, pe lîngă alți florini de proveniență străină și un florin de aur (ducat), emis în 1325 sub Carol Robert, cu greutatea medie de 3,55 g, titlul de 990‰ și valoarea de 16 groși, sau 100 dinari, sau 200 oboli; mai târziu, valoarea acestui florin a săltat la 400 și 500 dinari. În țările române, florinul a apărut cu denumirea de florin unguresc, în secolul XV și s-a menținut în circulație — sub multiple alte forme — pînă la introducerea sistemului monetar național. A servit ca instrument de plată în tranzacții interne (doc. din 1485, 1497, 1567, 1582, 1709 etc.) și externe (doc. din 1433, 1459, 1593, 1645 etc.), la plata vămii (1412) a dăjdiilor (1600) și a tributului (1598 etc.).

V. galben; zlot.

Funduc, funduciu. Monetă turcească de aur în greutate de 3,43 g, emisă în 1478. Termenul „funduciu“ a apărut în secolul XVIII cînd sultanul Ahmed III (1703—1730), a bătut, paralel cu vechea monetă (altînul), o nouă specie în greutate de 2,6 g, numită zehr-mahbub; de la această dată, vechea monetă de 3,43 g s-a numit și funduciu (syndyk altyny = 20 piaștri). În țările române, funducul a circulat în secolul XVIII și XIX (în acest secol, concomitent cu denumirea de altîn), cu o valoare apropiată de a ducaților europeni (venețieni, olandezi, ungurești), adică echivalent cu 11 sau 22 piaștri (1819, 1824), sau chiar cu 35 lei vechi. A servit ca monetă reală în tranzacțiile interne și internaționale, simultan cu ducații europeni.

V. ducaț; piastru.

Galben, termen generic indicînd monetele de aur. Sub numele de galbeni (și ducați), au circulat numeroase monete de aur, uneori de argint (doc. din 14 august 1595) și chiar de platină (sec. XIX): galbeni turcești (1802—1806), sultanini tătărești (1502), ungurești (1603), chezăricești, olandezi, olani, carolini, de Cremnitz (popular crimenți), împărătești, venetici (venețieni), țechini

austro-olandezi, zarmacupi, zingirlii, dodecari, funducii, friederici etc. Documentele românești îl înregistrează prima dată în sec. XV ; în secolele următoare, devine — sub unele din multiplele forme — monetă dominantă, cvasioficială, de largă întrebuințare, servind la plata dușegubinelor, dărilor, gloabelor, tributului etc. Împreună cu unele monete de argint, galbenul a constituit, în țările noastre, un sistem bimetalist, recunoscut de Vistierie, iar, ca monetă dominantă, a îndeplinit și funcția de unitate metrologică. Diversitatea speciilor de aur pe piața românească a generat un sistem complicat de schimburi valutare și a fost izvor de speculații, agiotaj, care a provocat deseori intervenția domnilor sau a puterii suzerane pentru fixarea cursurilor oficiale. Un tabel riguros obiectiv și complet al cursului nu poate fi întocmit ; menționăm, „exempli gratia“, câteva echivalențe : în 1590, un galben valora 1 1/2 taleri de argint ; în 1606 — doi florini ; în 1780, galbenul unguresc se schimba cu 3,80 lei ; la începutul sec. XIX, galbenul venetic valora 10 taleri și 10 parale, cel austriac — 10,35 taleri, cel olandez — 10 taleri, iar cel turcesc — 2,90 taleri ; în 1814, galbenul venetic cota 13 lei, iar în 1819, acesta, ca și gabenul austro-olandez, cotau câte 14 lei. Pe lângă întrebuințările indicate, galbenii au mai servit în tranzacțiile și plățile datoriilor externe (1456, 1522, 1620 etc.). Menționăm că, între cele trei categorii de monete bătute în prima monetărie românească, sub domnia lui Vladislav I (Vlaicu), a fost și ducatul de argint, celelalte două monete românești fiind dinarii și banii.

V. ducat.

Gros (lat. *grossus*, *gros*), una dintre vechile monete de argint cu largă circulație europeană. Prima emisiune semnalată documentar s-a produs la Tours (1226), de unde și numele purtat de cel mai vechi gros (*grossus tournensis*) ; grosul din Tours a fost imitat de germani (1232) sub numele de „Groschen“, de cehi (1296 — *grossus pragensis*), de englezi (1351 — *grost*), de olandezi (*groten*), de polonezi (*grosz*), de unguri (1342 — *garas*), de turci (1392 — „*gersch*“, „*gîrsch*“, *guruș*). În țările române, este menționat încă din secolul XIV, în special în Moldova, unde Petru I (1378—1393) a bătut în monetăria proprie un *gros moldovenesc*. Dată fiind varietatea speciilor — după locul de emisiune, greutate, titlu și aria întinsă a circulației lor — groșii au înregistrat valori și denumiri multiple ; de asemeni, generalizarea lor le-a asigurat și funcția de unitate metrologică. Greutatea primului gros, cel din Tours, a fost de 0,937 g. argint curat. Între echivalențele mai frecvente în zona țărilor române, se menționează aceea a grosului austriac, de 3 creițari (Dreikreuzer), sau 5 dinari sau 1/20 dintr-un taler ; a grosului unguresc (magyar *garas*), de 6 sau 8 dinari ; a celui polonez, de 1/100 dint-urn zlot. În general, grosul de argint sau de aramă (Polonia) a servit ca monetă divizionară. În sec. XV, grosul a devenit, în Moldova, unitate metrologică și s-a menținut în această poziție, păstrându-și concomitent și funcția de monetă reală, pînă în sec. XIX. Groșii de argint au avut o intensă circulație în spațiul carpato-dunărean, unde au servit la plata taxelor vamale în schimburile cu Transilvania, în tranzacțiile interne de orice natură, la plata salariilor și în tranzacțiile internaționale. Grosul, sub diversele denumiri și valori, a circulat în țările române pînă în sec. XIX (aprilie 1867).

Grosiță (germ. *Groschen*; pol. *grosz*). A fost o monedă de argint sau de aramă, emisă în Austria și Polonia, constituind o variantă lexicală a grosului. A valorat 3 creițari. În țările române, este semnalată încă din sec. XVII și se menține pe piață pînă în sec. XIX (aprilie 1867). Între echivalențele mai frecvente, menționăm, pentru Țara Românească și Moldova, 2 parale (probabil o grosiță de aramă); pentru Transilvania — 5 și 2 creițari.

Bibl.: sub *Monedă* (I).

Icosar (ngr. *eikosari*, de douăzeci). Numele grecesc al monetei turcești, irmilic (tc. *irmi*, douăzeci), care valora 20 de piaștri. Pe piața românească, această monedă este semnalată în prima jumătate a sec. XIX cînd circulă sub ambele denumiri, de icosar și irmilic, în piese întregi, jumătăți (poli) și sferturi. Icosarul, ca și irmilicul, a fost bătut din aur și din argint. Valoarea lui a evoluat sub nivelul legal de 20 piaștri, coborînd pînă la 12 lei și 10 parale (1850).

Irmilic (tc. *irmilik*, de la *irmi*, douăzeci). Monedă de aur sau de argint de proveniență turcească, valorînd 20 de piaștri. După sistemul vremii, și irmilicul a apărut în multiple emisiuni, fapt care explică și valoarea lui inegală. În circuitul comerțului românesc, s-au înregistrat irmilici vechi și noi, întregi, jumătăți (poliirmilici) și sferturi. Dăm cîteva din echivalențele cele mai frecvente: după 1810, valoara 20 parale; în 1834, un irmilic vechi era echivalent cu 14 lei, iar unul nou, cu 13 lei; un an mai tîrziu, cota 18 piaștri (lei), în 1840 — circa 16 lei, iar în 1850, cînd este impus de Sfatul țării ca monedă cu putere liberatoare oficială, i se fixează valoarea la 12 lei și 10 parale. A circulat pe piața internă românească pînă la crearea sistemului monetar național.

Leu (oland. *Löwenthaler*, taler leonin; lat *leo*, nis, leu). Monedă de origine olandeză; reprezintă o piesă de argint avînd drept caracteristică un leu ridicat pe două labe (stema Olandei), imagine imprimată pe revers. Prima emisiune efectuată în Țările de Jos datează din 1575 și constă într-o piesă cu greutatea de 27,648 g și titlul de 750‰. Talerul olandez apare în țările române spre sfîrșitul secolului XVI: prima mențiune despre el o întîlnim în 1581, iar întîiul document, în care figurează cu denumirea românească de „leu“ este o scrisoare către bistrițeni a lui Vasile Lupu din 23 iunie 1639 (*Hurmuzaki*, XV, 2, p. 1056, nr. 1978). Documentele din secolele XVI, XVII și prima jumătate a sec. XVIII precizează caracterul real al monetei prin expresia „leu bătut“ (8 iunie 1601, *ibidem*, XV, 2, p. 783, nr. 1610). Este perioada în care au circulat pe piața românească multe specii de monete cu acest nume: lei-șalăi (bătuți de Dabija Vodă), lei-zloși, lei-potronici, lei-taleri etc. Dată fiind frecvența circulației sale, devine curînd unitate metrologică (1620). Faptul reiese din absența, în documente, a vechii specificații „leu bătut“ și din prezența des întîlnită a expresiilor: lei-bani turcești, lei-bani nemțești sau lei-bani împărățești. Valoarea leului a variat după greutate și titlu, precum și sub influența legii cererii și a ofertei. Astfel, între 1650 și 1670, leul valora 180 bani; în 1711, era egal cu 140 bani; în 1716, cu 125 bani; în 1732 cu 132 bani și chiar cu 120 bani; în 1843, cu 80 parale, adică 240 bani. Interesant de subliniat este faptul că „moneta zisă românească“ era bine cotate pe piețele străine unde făcea primă: în Transilvania, de exemplu, leul cota 140 bani față de 133 bani în Țara Românească (1711). Leul a

circulat pe întreg cuprinsul spațiului românesc și în țările vecine, servind ca instrument de plată în comerțul extern și intern la achitarea dărilor, plata salariilor etc. Spre jumătatea secolului XVIII, leul metalizat dispăre din circulație, păstrându-și numai funcția metrologică, de monedă ideală (de calcul). Prin legea din 14/26 aprilie 1867, leul de argint devine etalon oficial al sistemului monetar național.

V. taler.

Mahmudea. Monedă turcească de aur echivalând 45 lei vechi. A fost emisă de sultanul Mahmud I (1730—1754), de la care și-a luat numele. În țările române, a circulat — cu valoarea indicată —, în prima jumătate a sec. XIX. Este scoasă din circulația internă prin legea de organizare a sistemului monetar național.

Misir, misir (tc. *Misir*, Egipt). Monedă de aur egipteană, bătută la Cairo. Misirliul este prezent pe piața internă a țărilor române (incl. Transilvania) din sec. XVIII până în a doua jumătate a secolului XIX (1867). Cursul misirliului apare în documente variabil, când de 7 lei, când de 17 lei. Concomitent cu piesele principale, au circulat subdiviziuni de $1/2$ și $1/4$ dintr-un misir.

Ort (germ. *Ort*, loc, colț, sfert), înseamnă sfert și indică — sub aspect monetar — o piesă de argint, cu o valoare relativă de $1/4$ dintr-o altă monedă (leu, piastru, taler, gulden). Totuși, valoarea monetei s-a menținut în jurul cotei de 10 parale. A avut o largă circulație în țările germane, în Polonia, Turcia etc.; în spațiul românesc e menționat în sec. XVI (10 sept. 1558) și s-a menținut până în pragul sec. XIX (1790). A servit ca monedă divizionară metalizată, „ort bătut“, și, de asemenea, ca unitate metrologică, monedă teoretică, de estimăție. În cele trei țări române, unde a cunoscut o intensă circulație — ceea ce explică și funcția lui metrologică — ortul a fost instrument de plată în tranzacții comerciale, pentru plata vămii, a diverselor dări („ortul de casă“, „ortul vătășesc“, „ortul starostesc“.) Folclorul românesc îl mai păstrează în expresia „ortul popii“ și în termeni derivați ca: ortac, ortoman, cu funcții semantice deosebite.

Para. Monedă de origine turcească, emisă de Murad IV în 1626; inițial, piesă de argint reprezentând 3 și 4 accèle (1,10 g) sau $1/40$ dintr-un piastru (leu). Apare pe piața comercială românească în secolul XVII și circulă intens până la introducerea sistemului monetar național (1867). A circulat, o vreme, în concurență cu banul muntean, pe care l-a și înlocuit, sau cu fenigul (în Transilvania, 1 para = 3 fenigi — 1765). În 1770, sub ocupația rusească, s-au bătut, în monetăria de la Sadagura, parale de aramă, în piese de 1 para (= 3 denghi) și de 2 parale (= 3 copeici), purtând stemele alăturate ale Țării Românești și Moldovei. Cursul paralei a variat, ca la majoritatea monetelor reale, astfel că, în 1683, valoarea $1/40$ dintr-un taler, în 1747; $1/80$ dintr-un taler, în 1830; $1/40$ dintr-un leu, iar în 1848 s-a redus, din nou, la $1/80$ dintr-un leu. În sec. XIX, când a fost abolită de pe piața internă, paraua nu mai reprezenta decât $3/4$ din valoarea inițială.

V. ban; fenig.

Perpera (ngr. *hyperpyron*, strălucit). Veche monedă bizantină de aur având greutate diferite (4,55 g, 2,35 g, 2,27 g). În secolele XVII și XVIII, republica

Raguzei a bătut perpere de argint în valoare de 12 și 6 groși. Inițial, perpera a fost o monedă reală, cu intensă circulație în comerțul de pe coastele Mării Negre și din Balcani (sec. XIII și XIV); mai târziu, a devenit monedă ideală — unitate metrologică, reprezentând anumite cantități de monede de argint (pe vremea lui Mircea cel Bătrîn valora 18 ducați). În țările române, o întâlnim destul de frecvent prin secolele XIV și XV, ceea ce explică și folosirea ei la plata unei dări, pârăritul (pîrpîr, pîrpăr, perper), care îi supraviețuiește (20 septembrie 1703).

V. gros.

Bibliografie: sub *Moneta în evul mediu românesc (I)*, „Studii și articole de istorie“, XXIX/1975.

ALEXANDRU CONSTANTINESCU